

L'EXPERIÈNCIA AUTOBIOGRÀFICA, L'ART I EL COMPROMÍS ÈTIC DE L'ESCRITOR: TRES EIXOS DE LA NARRATIVA DE MARIA ÀNGELS ANGLADA

M. CARME BERNAL I CREUS
M. CARME RUBIO I LARRAMONA
Universitat de Vic

Three aspects of the narrative of Maria Àngels Anglada

L'obra de M. Àngels Anglada constitueix un tram complex de lectures i influències que s'interpreta a través de nivells de significació i d'interessos que s'entrecruen. Com a pilar que sosté tot aquest corpus hi ha un gran bagatge clàssic i una vasta formació literària que, juntament amb l'experiència vital i el posicionament ètic de l'autora, proporcionen les claus de lectura dels seus llibres. Partint d'aquesta idea, l'article aprofundeix en els tres aspectes que considerem eixos fonamentals de l'obra de l'escriptora: els elements autobiogràfics, l'art i el compromís social.

Paraules clau: elements autobiogràfics, art, compromís social.

The work of M. Àngels Anglada is made up of a complex fabric of reading and influences which can be interpreted on different, interconnected levels of meanings and interests. As a pillar supporting this whole body of work there is a considerable classical influence and a vast literary background which, together with her experience of life and ethical commitment, provide the keys to the reading of her books. With this idea as a starting point, the article delves into the three aspects which we consider fundamental to her work: her autobiographical experience, interest in art and social commitment.

Keywords: autobiographical experience, interest in art, social commitment.

Elements autobiogràfics

Hi ha dos aspectes diferenciats que es poden tenir en compte a l'hora de tractar el pes de l'autobiografia en l'obra de Maria Àngels Anglada. En primer lloc, caldria parlar de quina manera les vivències caracteritzaran la seva personalitat literària. En segon lloc, s'hauria d'analitzar quins són els mecanismes que utilitza l'autora per a introduir elements autobiogràfics dins la seva producció literària.

Pel que fa al primer aspecte, que l'autora hagi nascut a la plana de Vic i no en un altre lloc condicionarà de manera significativa tant la seva formació cultural com la perspectiva vital. Així, l'ambient tancat de la «ciutat dels sants» alimentarà la necessitat d'obrir-se camí cap a una visió del món més àmplia a una jove que ha orientat la carrera envers l'escriptura. Aquesta obertura es donarà, en primer lloc, a la ciutat de Barcelona i poc temps després, per circumstàncies familiars, a l'Empordà, un territori català diferent que li farà descobrir nous horitzons.

De la infantesa i l'adolescència viscudes a la plana de Vic, en prové una alta sensibilitat cap al paisatge, un element que es fa molt present en tots els llibres d'Anglada, tant de narrativa com de poesia, fins al punt que la natura esdevindrà un dels seus temes més representatius. D'altra banda, el pes del nucli familiar constituirà un altre factor fonamental que marcarà la seva escriptura. Així seran

decisives les vivències que li va transmetre la família i especialment el pare: l'estimació a la música –pouada ja en la infantesa a través del coneixement de cançons tradicionals– i l'admiració pels grans autors de la literatura catalana –com ara Jacint Verdaguer, un referent imprescindible de l'època a la comarca d'Osona que va ampliar més tard a la universitat, quan rebia classes de forma clandestina de grans mestres de la cultura catalana, amb la figura de Carles Riba en primer pla. Són empremtes que l'acompanyaran al llarg de la seva vida. Més endavant, com ja s'ha dit, quan Anglada formarà la pròpia llar, al paisatge de la plana de Vic caldrà sumar-hi el de l'Empordà. En efecte, a través dels lligams familiars aquest nou territori acabarà esdevenint la seva segona pàtria petita. Aleshores l'adhesió no es limitarà a l'element natural, sinó que l'autora incorporarà a l'obra la història, tal com ens mostra a *Les closes*, on convoca en un relat construït a partir de la fusió entre realitat i ficció alguns avantpassats de la família del seu marit, Jordi Geli.

És en la primera etapa vital quan es desperten les inquietuds que l'acompanyaran tota la vida, en especial el coneixement i l'estimació cap a la llengua catalana. L'ambient viscut a la plana de Vic devia ser molt diferent del que molts altres infants catalans vivien en altres indrets, especialment a la gran ciutat de Barcelona, on l'intent d'acabar amb la llengua i la cultura del país podia tenir una efectivitat més gran, d'acord amb les directrius ideològiques imposades després de la Guerra per part del règim franquista i de l'Espanya oficial del moment. En aquest sentit, Maria Àngels Anglada, tot i viure en una ciutat eclesiàstica i conservadora com era el Vic del seu temps, on s'impartia tot l'ensenyament en castellà, com era preceptiu per les lleis del moment, tenia com a llengua materna la catalana. A més, ben aviat es va despertar una inclinació cap al món clàssic que va orientar tant els seus estudis com la futura vida professional.

D'altra banda, seria bo d'analitzar amb quines formes i procediments diversos aquestes vivències personals irrompen en els llibres de l'autora, és a dir, com ella insereix la pròpia biografia dins la seva obra i a través de quins mecanismes. En aquest sentit, no és infreqüent la seva intervenció directa dins les seves trames de ficció. Aquesta fórmula en algunes ocasions li pot servir per a justificar el seu pasat recent, com es mostra en el poema «Una resposta», on trobem un «jo» poètic que s'identifica amb l'experiència personal de l'autora i que explica, en una mena d'al·legació literària, com la vida familiar, la cria de les filles o les obligacions quotidianes li han impedit durant uns anys de poder-se dedicar a la tasca d'escriure: «Ja ho sé: els poetes-pares / fan bells poemes quan els neix un fill. / També per a mi hauria estat una joia / quan vaig florir d'infants, cisellar versos, / però era una altra la feina: panteixava / per donar-los la vida, aquest llarg somni».

La inclusió de la vida familiar en l'obra és una constant en els llibres de l'escriptora, tant si es tracta del temps viscut amb els pares durant la infància i primera joventut, com del de dona casada amb fills i marit. En tots dos casos l'evocació de la família adquireix protagonisme i reflecteix lligams afectius sòlids. Els passatges literaris en què Anglada recorda els primers anys de vida són d'una gran riquesa i constitueixen algunes de les seves pàgines més expressives. El conjunt de tots els elements: paisatge urbà, vivències familiars, pas de les estacions, personatges populars, la literatura des d'uns ulls de nena, entre altres, forma un retaule d'una època, tal com es pot observar a l'obra *No em dic Laura*, o també a la narració

Premiada en el certamen verdaguerià de Folgueroles, 3 de juny de 1945. © Arxiu Família Anglada.

«La santeta», inclosa a *La daurada Parmèlia i altres contes*, peça on l'autora es fa ressò d'una història real coneguda en la seva infantesa.

Un dels recursos utilitzats més freqüents és la transformació de la pròpia autora en personatge tangencial o testimoni; un personatge que, amb l'excusa que du a terme una investigació o que està treballant sobre un estudi o un cas, introdueix una història. Aquest mecanisme permet al lector, tant de manera formal com argumental, de situar la trama en dos nivells de comprensió diferents: el del present, que és el de l'escriptora, i el del temps passat, que és el de la història que s'està explicant. En altres ocasions, el present de l'autora i del seu entorn familiar s'introdueixen plenament dins d'una trama argumental narrativa. D'aquesta manera es crea una situació real i viscuda que fa que la història de ficció o nucli principal de la narració guanyi autenticitat. Aquest recurs afavoreix que dins una mateixa obra es relacionin temps i localitzacions diversos: el del present de l'autora, a Catalunya o durant un viatge, encarat a un passat relativament recent en un lloc distant de la Mediterrània, com passa a *Quadern d'Aram*; o bé, el del temps actual de l'autora en contrast amb un temps molt allunyat, com es veu a *L'agent del rei*, on ella relata la vida de l'escriptor Andreu Febrer de finals de l'edat mitjana, que havia viscut uns metres més enllà —tot i que uns quants segles abans— de la casa del carrer de la Riera dels Anglada. Aquesta tècnica també és utilitzada a la narració *També a tu, Cleanòrides*.

De vegades l'escriptora se situa dins la història com a interlocutora dels personatges de la ficció, situats en el mateix indret i pla temporal que ella, tal com es pot observar a diverses narracions de *Nit de 1911*. Així, a «Catalunya Expres: Piero», el personatge-escriptora relata la trobada amb una coneguda durant un viatge en tren. Aquesta interlocutora li explica l'obsessió d'un pintor amic per l'art de Piero della Francesca. O també a «La meva amiga», on l'anada del personatge-escriptora a Portbou per raons de feina li permet conèixer un episodi relacionat amb l'exili i la mort de Walter Benjamin i de la persecució d'un grup de jueus a la frontera amb Catalunya durant la Segona Guerra Mundial.

Per tancar aquest apartat, cal també fer referència a la creació de figures de ficció que d'alguna manera es vinculen amb la família de l'escriptora. És el cas del músic «Climent Moragues» que, tot i ser un personatge inventat, se situa en l'entorn biogràfic d'Anglada, ja que és nascut a Figueres i representa que ha tingut relació amb persones que sí que han estat reals, tot i que amb alguna variació de nom, com la Dolores Canals de la novel·la *Les Closes*. Climent Moragues és una de les creacions angladianes més destacades de la seva narrativa i té la peculiaritat que apareix en més d'una obra, com es pot comprovar a *Viola d'amore*, *Artemísia* i *El violí d'Auschwitz*.

La presència de l'art

La sòlida formació cultural i literària de Maria Àngels Anglada té una presència decisiva en tota la seva obra. No obstant això, té més força encara la seva idea totalitzadora de l'expressió artística, en el sentit que l'art és un element que ho embolcalla tot fins al punt de convertir-se en un dels leitmotivs fonamentals de la seva escriptura. Hi ha sempre una preferència per reflectir el plaer de l'art, repre-

sentat en la música, en la pintura i, en especial, en la poesia, com una cosa viva, permanent a través del temps i capaç de mobilitzar els personatges de l'obra en totes direccions i situacions. En efecte, de vegades els protagonistes viuen un ambient d'investigació erudita, i aquesta característica està perfectament detallada per l'autora, que coneix bé aquest món a través de la pròpia formació i dedicació. En altres ocasions, els personatges són artistes —pintors, músics, poetes...— o simplement persones sensibles a l'art —melòmans, amants de la pintura, etc.—, que assisteixen a un concert o a una exposició amb la intenció d'experimentar sensacions i emocions intenses.

En l'obra d'Anglada, es pot dir que l'art és un element inherent a l'experiència quotidiana dels personatges i es presenta com una més de les necessitats fonamentals de l'existència humana, tanmateix imprescindible i irrenunciable. L'autora concep l'art com una sacralització, allò que els romàntics alemanys propugnen com a *raó definitiva* i que dona sentit a l'existència. O com una recerca de perfecció, tal com deien els antics, acostada a la veritat i reflex de la bellesa. Aquesta recerca, de la qual va advertir Jordi Pla en un treball sobre M. Àngels Anglada,¹ apareix d'una manera transversal al llarg de tota l'obra, i des de diverses situacions i paràmetres. La visió de l'art com a raó única i a vegades l'obsessió per la bellesa es troba en peces com «El rival», dins *La daurada Parmèlia i altres contes*, o com «Catalunya expres: Piero», dins *Nit de 1911*, entre altres.

M. Àngels Anglada eixampla la idea de l'art com a element omnipresent cap a tota mena de situacions i vivències dins els seus llibres. Així, l'art esdevé taula de salvació de la persona en situacions extremes, com es pot veure a *El violí d'Auschwitz*. En efecte, si bé el botxí pot esgrimir plaer per l'art i alhora utilitzar-lo com una forma més de repressió dirigida a les víctimes, al mateix temps, per als presoners del camp de concentració l'art és també un punt d'aferrament a la vida, gairebé l'únic vincle d'esperança que els queda. En aquest sentit, Anglada mostra com l'art pot permetre la supervivència de la persona que és víctima de la barbàrie. Aquesta intuïció narrativa se li va manifestar de manera reveladora quan un personatge de la seva ficció o creació se li va presentar en la vida real, en la figura de Jacques Stroumsa, l'autèntic violinista del camp de concentració d'Auschwitz.

L'abast del coneixement artístic de M. Àngels Anglada és sorprenent. No tan sols domina l'art i la literatura del món clàssic antic i modern, sinó que li permet recrear al mínim detall i amb profunditat l'ambientació d'una època determinada, perfilant magistralment noms i vivències d'un entorn artístic i històric concret. Aquest domini queda palès a la novel·la *L'agent del rei*. En aquesta obra l'autora reproduceix amb virtuosisme la vida de l'escriptor i traductor, Andreu Febrer (1375-1440), en la seva època; el detallisme és absolut, tant, que la ficció ha diluït la història temporal i ha submergit el lector en uns llocs i temps determinats. El mateix es pot observar a *Sandàlies d'escuma*, en la creació del personatge Glauca de Quios, una poetessa i música grega del segle III aC.

1. PLA, Jordi. «La transversalitat de l'art en l'obra de Maria Àngels Anglada». *Revista de Girona*, núm. 199 (març-abril de 2000), p. 78-84.

*Paisatge amb poetes*² i *Paradís amb poetes*³ van ser dues obres que van sorprendre la crítica. La visió de les ciutats europees a partir de la veu dels seus poetes enllaçada amb la d'escriptors catalans fan que aquests dos llibres siguin obres singulars. *Paisatge amb poetes* és un recorregut físic i literari. Com diu Lluís Lucero,⁴ Anglada trepitja els carrers i convoca poetes i escriptors acompanyada de coneguts escriptors catalans. Cal dir que l'autora es mostra en aquests dos llibres com una avançada de la tendència que actualment té tant d'èxit de les rutes literàries. Ella ho fa amb ciutats italianes i gregues, però en realitat el que busca és l'essència de la poesia. Al mateix temps que s'aporten coneixements d'altres llocs, aquesta és una manera de dimensionar la cultura catalana que s'enriqueix al costat de les obres d'autors europeus, molts dels quals no eren coneguts dins l'àmbit català. En aquests dos llibres, l'art, que en principi arriba a l'autora a través de sensacions personals, va agafant relleu progressivament fins al punt de desplaçar-la a ella mateixa, que sembla retirar-se. Ara bé, com afirma Robert Saladrigas,⁵ l'autora en realitat adquireix relleu per mitjà del reflex de la poesia italiana del seu temps, de la traducció magnífica d'aquests poetes i de la connexió dels poetes del país que tracta amb els autors catalans. Per això aquesta relació de presència/absència de l'obra és el que la fa ambiciosa. Tot i que desenvolupa la trajectòria de poetes vinculats a determinades ciutats europees, de fet el que li interessa és l'aventura existencial d'aquests poetes. Aquesta és una manera d'aconseguir la unió entre cultures, en aquests casos la tradició grecollatina amb la catalana. Anglada tracta el fons comú que hi ha entre nosaltres i els poetes italians i grecs contemporanis.

Compromís ètic

El tercer element present al llarg de l'obra de Maria Àngels Anglada és el posicionament davant els problemes de la humanitat, un aspecte que va *in crescendo* al llarg de la seva obra i que serà decisiu en la seva projecció cap al reconeixement exterior. Com que l'autora considera que l'escriptor no es pot quedar al marge de la injustícia, parteix d'un principi fonamental: cal posar la paraula al servei d'una visió ètica de les coses; sempre, però, vetllant per la qualitat de l'obra i exercint la denúncia si cal. Anglada alça la veu davant les injustícies comeses contra els pobles per part dels estats opressors o dels exèrcits d'aquests estats, que actuen amb violència generalitzada contra les persones. Alça la veu contra els genocidis moderns. És la posició ètica d'una escriptora que se situa per damunt dels fets com una veu incòmoda i valenta que no es pot fer callar; de l'artista que defensa la llibertat de les idees i la riquesa de la cultura dels pobles.

Maria Àngels Anglada va manifestar en diverses ocasions que els fets històrics no són un conjunt de dades i xifres, de cròniques o d'esdeveniments que cal con-

signar després que hagin succeït, sinó que tenen repercussió en els sentiments de les persones que els han viscut o els han sentit explicar. Els fets històrics poden destrossar físicament i moralment grups humans sencers. I aquesta és la tasca que Maria Àngels Anglada es proposa de denunciar com a escriptora en algunes de les seves obres: mostrar les conseqüències que un fet devastador té en la vida de persones concretes, tot reflectint el dolor que ha causat en les seves vides.

Hi ha grans barbàries com l'holocaust jueu i el genocidi armeni que han trasbalsat la humanitat. Són evidències històriques que han arribat a ser negades per interessos d'alguns col·lectius, però que l'autora s'obstina a no deixar en l'oblit. El plantejament de Maria Àngels Anglada sobre l'assumpció d'aquesta dimensió cap enfora, èpica, en la seva obra és meditada. Al seu article periodístic «Narrar l'horror»,⁶ il·lustra amb un fragment extret de Tucídides de *Història de la guerra del Peloponès* (Llibre IV) com es descriu aquest sentiment terrible. En el mateix article també inclou una referència situada en el segle XX de l'escriptor Agustí Bartra, manllevada del llibre *Crist de dos-cents mil braços*, que parla sobre el camp de refugiats d'Argelers un cop acabada la Guerra Civil espanyola. Si, en el primer cas, l'historiador antic consignava els fets amb realisme i fidelitat històrica, en el segon Bartra afegeix al fet real de la vida als camps de concentració un segon element, la bellesa. El que tenen en comú aquests dos textos és que narren episodis colpidors, però el segon inclou la perspectiva artística. Anglada creu que als camps nazis d'Auschwitz i Treblinka va arribar el mal absolut, el que els grecs anomenaven amb l'expressió *pléroma tes kakías*. I per això té interès per enllaçar en les seves obres tant testimonis del món antic com de l'època actual. Tot i que Maria Àngels Anglada no ha estat testimoni directe de les atrocitats que relata, tampoc no en vol quedar al marge: «Qui de nosaltres és ben extern a Auschwitz?», es pregunta. Ella creu que sí que és possible de parlar-ne a través de la bellesa, i amb això s'acosta a Agustí Bartra, si es recorda que fins i tot dins mateix dels camps es creava art: cançons en jiddisch que la mateixa escriptora ha pogut escoltar directament. El problema, però, per a ella, és com fer l'horror concret, de quina manera cal narrar-lo; perquè l'horror, això sí, s'ha de fer concret. I aquesta no és una tasca fàcil, perquè segons ella l'autor s'hi juga un tros de cor: «*El violí d'Auschwitz* ha estat la novel·la que més m'ha capficat, tot i que, un cop pensada en termes generals i documentada, vaig escriure-la de pressa. En realitat, em vaig identificar molt amb Daniel Bronislaw, sobretot, fins als darrers capítols, amb el lutier. Vaig trobar més planera l'escriptura de *Quadern d'Aram*, perquè els meus protagonistes s'escapen, no viuen "el mal absolut", les marxades de la mort en ple desert».⁷

A l'hora de narrar la barbàrie, la formació clàssica de Maria Àngels Anglada és un element que juga a favor seu: «"La mort, el dolor i la bellesa": els versos de Virgili il·luminen aquesta tensió entre bellesa i violència», afirma Carles Miralles a «La poesia després d'Auschwitz».⁸ En la seva obra hi ha un recorregut, un trajecte,

2. ANGLADA, M. A. *Paisatge amb poetes*. Barcelona: Destino, 1988.

3. ANGLADA, M. A. *Paradís amb poetes*. Barcelona: Destino, 1993.

4. LUCERO, Luis. «Maria Àngels Anglada i els poetes italians del segle XX». *Revista de Girona*, núm. 199 (març-abril de 2000), p. 68-73.

5. SALADRIGAS, Robert. «Ciudades en el encuentro de la palabra». *La Vanguardia* (2 de juny de 1988).

6. ANGLADA, Maria Àngels. «Narrar l'horror». A: *Segle XX: racionalitat, cultura i barbàrie*. Girona: Ajuntament de Girona / Universitat de Girona, 2000, p. 131-140 (D'Humanitats; 10).

7. ANGLADA, Maria Àngels. «Narrar l'horror». Article recollit dins *Incitació a la lectura. Articles de crítica literària*. Barcelona: PAM, 2008, p. 165.

8. MIRALLES, Carles. «La poesia després d'Auschwitz». *Avui* (9 de juny de 2005).

una ruta en la descripció i en l'assumpció de la barbàrie com a tema: des de l'antiguitat a la modernitat; des del mar blau de Rodes fins al forn encès d'Auschwitz: «L'home és creador de bellesa i d'ignomínia, ho era abans i ho és ara. És el contrast blavor del mar i foc devorador; contrast entre vida i mort. Entre cel i infern».⁹ L'objectiu aleshores de la paraula és mostrar la grandesa i la misèria de la condició humana, també després d'Auschwitz. Per a Anglada es tracta d'un humanisme no triomfalista, perquè la mort i l'amor van junts. És el que Montserrat Abelló¹⁰ anomena com la denúncia de la injustícia i l'elogi de la dignitat humana.

El que impressiona sovint en l'obra de Maria Àngels Anglada és un punt de vista i un tractament sempre originals. A «La meva amiga» de *Nit de 1911*, l'autora, inclosa dins la història, arriba a Portbou per fer una conferència sobre *El violí d'Auschwitz*. A l'estació l'espera una amiga amb la seva filla Rosa. Decideixen anar a veure la tomba del filòsof que va morir en aquesta localitat fugint de la persecució nazi, Walter Benjamin. En un moment de la visita la nena diu «Després aniré a veure la meva amiga». En realitat aquesta «amiga» era una altra nena de nou anys que intentava passar la frontera de Portbou amb la seva família juntament amb Benjamin, i que es troba enterrada al cementiri del poble: «Sí, diu la mare, la va impressionar de veure la làpida dedicada a una menuda de nou anys, i d'ençà que l'ha vista diu que és amiga seva i sovint li porta flors». I a continuació la narració entra en el relat directe de la vida d'aquesta criatura morta, que es deia Ruth. En aquest conte queda palesa la tècnica tan característica de l'autora d'enllaçar elements ben diversos, procedents tant de la pròpia biografia, com de la història i la ficció.

Els procediments d'Anglada remetent a recuperar la idea de l'eterna modernitat dels clàssics o, com diu Sam Abrams,¹¹ l'eterna antiguitat del món modern, referint-se a les repeticions cícliques que es produeixen al llarg de la història. En el decurs del temps, doncs, la condició humana s'encara una i altra vegada amb les mateixes forces i reptes.

Com hem intentat mostrar, els tres aspectes de què hem parlat: autobiografia, art i compromís ètic, no es poden separar dins l'obra de Maria Àngels Anglada, perquè són indestriables. L'escriptora aspira com a finalitat última a la bellesa aconseguida mitjançant l'art. Ara bé, l'art esdevé el protagonista absolut i la seva autèntica passió vital. A partir d'aquí, el component autobiogràfic va aflorant de manera natural com a tret d'autenticitat i, en molts dels seus llibres, sovint genera una posició d'honestedat que es projecta en la solidaritat amb el patiment de l'altre, tant si es tracta d'una persona com d'un poble sencer.

9. *Ibidem*.

10. ABELLÓ, Montserrat. «Maria Àngels Anglada». *Guies de lectura*, núm. 60. Barcelona: Fundació "la Caixa", 2002.

11. ABRAMS, Sam. «Maria Àngels i la senyora Anglada». *Avui* (31 de desembre de 2001).